

بررسی مراحل رشد انسان از نظر قرآن و روانشناسی پیازه

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۰۱ - تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۲/۱۰

خلاصه

مقدمه

انسان در جهان در مسیر رشد و تکامل قرار دارد و هدف نهایی رسیدن به قرب الهی می باشد و در این راه از ابزار جسم و روح بهره می گیرد تا رشد یابد و به تعالی برسد. در آیات قرآنی، مراحل حیات انسان در دوران جنینی و بعد از تولد و شناخت ابعاد وجودی او در مسیر رشد و تکامل مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. خداوند متعال انسان را موجودی معرفی می نماید که در حیات خویش، مراحل طی نموده و در مسیر رشد و تحول قرار گرفته و منشا، مسیر و مقصود حرکت او نیز مشخص گردیده است. از طرف دیگر بررسی ابعاد رشد انسان و خصوصیات و قابلیت های آن از جنبه جسمانی، عقلی از نظر روانشناسان بارها مورد نظر بوده است. از نظر روانشناسان انسان از یک بعد مادی است که اعضای بدن و شکل و قوای تفکر و عقلانی او را شامل می شود. پیازه از جمله روانشناسانی است که ابعاد مختلف رشد شناختی کودکان را مورد طبقه بندی و بررسی قرار داده است. از این رو در این مقاله به بررسی مراحل رشد جسمانی و شناختی انسان از نظر قرآن و پیازه پرداخته شده است.

کلمات کلیدی

مراحل رشد، انسان، قرآن، روانشناسی پیازه

اشرف میکائیلی^{*}

استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل،
ایران (نویسنده مسئول)

Email: ashrafmikaeeli@gmail.com

مقدمه

انسان موجودی است که از دو بعد مادی و غیرمادی تشکیل شده است. همانگونه که در قرآن کریم آمده است این موجود، رشد خود را از خاک شروع کرده و مراحل مختلف تکامل را پشت سر گذاشت تا آنجا که روح خدایی در درون وی شکوفا شده و همراه و همگام با جسم به حرکت درآمده و با طی مراحل گوناگون، صفات و ویژگیهایی چون عقل، عشق و عواطف انسانی را از خود به مرحله ظهور و شکوفایی رسانده است.

قرآن، کیفیت خلقت انسان از ماده و روح را بیان کرده است. بر اساس بیان قرآن، خداوند از روح خود در خاک، البته پس از طی مراحل مختلف تکوین آن و تبدیل مثل به گل، گل سیاه گندیده و گل کوزه گری دمید و او را آفرید. "به خاطر بیاور هنگامی را که پروردگارت به ملائکه گفت: من بشری را از گل می آفرینم، هنگامی که آن را نظام بخشیدم و از روح خودم در آن دمیدم، برای او سجده کنید." (سوره زمل، ۷۱ و ۷۲)

قرآن، سخن آفریدگار انسان است و بدیهی است که آفریدگار، به طبیعت و اسرار آفرینش مخلوق خود داننا تر است. «أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ» آیا آن خدایی که خلق را آفریده عالم به اسرار آنها نیست؟ و حال آن که او به باطن و ظاهر همه امور عالم آگاه است. (سوره ملک آیه ۱۴)

روانشناسان معاصر، عوامل بیولوژیک، شناختی، اجتماعی و فرهنگی را مورد بررسی قرار می دهند و در بررسی عوامل بیولوژیک، به مسأله تأثیر وراثت و ساختمان بدنی و ماهیت ساختاری سیستم مغز و اعصاب و دستگاه غددی اهمیت می دهند. **مراحل رشد از نظر روانشناسی** شامل طیف وسیعی از رفتارها و تغییر و تحولات در استعدادها و شخصیت های کودک می شود. هنجارها و نهادهای اجتماعی، آداب و رسوم و قوانین نیز بر این مراحل تأثیر می گذارد. نظریه های رشد کودک بر توضیح چگونگی تغییر و رشد کودکان در دوران

کودکی متمرکز است. چنین نظریه هایی بر جنبه های مختلف توسعه از جمله رشد اجتماعی، عاطفی و شناختی متمرکز است. یکی از نظریه های رشد؛ نظریه رشد شناختی ژان پیاژه (Jean Piaget) حاکی از آن است که کودکان چهار مرحله مختلف رشد ذهنی را در زندگی خود طی می کنند. نظریه این روانشناس نه تنها بر درک نحوه کسب دانش توسط کودکان متمرکز است. بلکه به درک ماهیت هوش نیز توجه می نماید. نظریه رشد شناختی پیاژه مراحل رشد کودکان را توصیف می کند. رشد شناختی شامل تغییراتی در روند شناختی و توانایی ها است. از نظر پیاژه، رشد شناختی اولیه شامل فرآیندهای مبتنی بر اعمال است و به سمت تغییر در عملیات ذهنی پیشرفت می کند. وی معتقد است؛ کودکان بزرگتر فقط سریعتر از کودکان کوچکتر فکر نمی کنند. بلکه بین تفکر کودکان خردسال در مقایسه با کودکان بزرگتر تفاوت های کیفی و کمی وجود دارد. توجه به این نکته مهم است که پیاژه رشد فکری کودکان را به عنوان یک فرایند کمی در نظر نگرفته است. یعنی بچه ها با بزرگتر شدن فقط اطلاعات و دانش بیشتری به دانش موجود خود اضافه نمی کنند. بلکه، پیاژه پیشنهاد کرده است که کیفیت در نحوه تفکر کودکان هنگام پردازش در این چهار مرحله به تدریج تغییر می کند.

براساس مشاهدات خود، او نتیجه گرفت که کودکان از هوش بیشتری نسبت به بزرگسالان برخوردار نیستند، فقط آنها به سادگی متفاوت فکر می کنند. آلبرت اینشتن کشف پیاژه را «بسیار ساده فقط یک نابغه می توانست به آن فکر کند» خواند. ژان پیاژه، پژوهشگر سوئسی، مراحل رشد شناختی کودک را از تولد تا بلوغ فکری به چهار مرحله تقسیم کرده است. مراحل رشد پیاژه بدین شرح است: مرحله حسی حرکتی، مرحله تفکر پیش عملیاتی، مرحله تفکر عملیات عینی و مرحله عملیات انتزاعی یا صوری.

پیاژه معتقد بود که کودکان در فرآیند یادگیری نقش فعالی دارند. هنگام آزمایش، مشاهده و یادگیری جهان مانند

قرآن با توجه به شواهد و آیات آن به خوانندگان و مسلمانان می گوید که انسان دارای روح و معنویت است و شناخت انسان از جانب عقل و تفکر امری با اهمیت تر از جسم است. زیرا انسان از نظر خداوند و خالق خویش موجودی با نام اشرف مخلوقات است و این اشرف مخلوقات بودن و برتر از سایر موجودات ناشی از داشتن عنصر عقل و تفکر است که او را از بقیه موجودات متمایز نموده است، نه قوه جسمانی و غریزی او. زیرا نباتات و حیوانات در امور طبیعی و غریزی با انسان مشترک هستند. لذا تفاوتی با حیوانات و نباتات از این جهات ندارد و این وجه تمایز، قوه معنویت و روحانی انسانی است و این قوه به زبان روانشناسان به قوه شناختی تعبیر شده است و از نظر روانشناسان دارای مراحل متفاوت و گوناگونی است که سیر تکامل عقلانیت و تفکر عقلانی را طی می کند. این مقاله سعی بر این نموده است در ابتدا به معرفی کوتاهی از حواس انسان از نظر قرآن و سپس مراحل رشد انسانی را از نظر قرآن و پیازه روانشناس شناختی کنار هم بررسی نماید.

قرآن و ویژگیهای حسی انسان

کودک، در هنگام تولد هیچ چیز نمی داند؛ اما چیزی نمی گذرد که خودش شروع به انجام وظیفه می کند چون او از عوامل تأثیر گذارنده خارجی که بر او وارد می شوند تأثیر می پذیرد. این عوامل در وی احساسات مختلفی ایجاد می کند که بعدها اساس و پایه ادراک و شناختن از جهان خارج را تشکیل می دهد. قرآن کریم در بسیاری از این آیات به این حقیقت اشاره کرده است که ما به عنوان نمونه آیه زیر را ذکر می کنیم:

ای رسول ما بگو اوست خدایی که شما از او نیستی به هستی آورد و گوش و چشم (شنا و بینا) و دل (هوشیار) به شما عطا کرد (تا شکر نعمتش گویند) و حال، آن که بسیار کم از او شکر گذاری می کنید. (ملک، آیه ۲۳)

سپس (آن نطفه بی جان) را نیکویی بسیار است و از روح خود در آن بدمید و شما را دارای گوش و چشم و قلب با حس و هوشی گردانید (با وجود این همه احسان) باز بسیار اندک شکر می کنید. (سجده، آیه ۹)

دانشندان کوچک عمل می کنند. کودکان در تعامل با دنیا اطراف خود به طور مداوم دانش جدیدی را براساس دانش موجود اضافه می کنند. همچنین ایده های قبلی را نگهداری می نمایند و آن را با اطلاعات جدید تطبیق می دهند.

پیازه دو سال نخست زندگی را دوره حسی-حرکتی می داند که خود دارای شش مرحله می باشد. مرحله حسی حرکتی زمانی است که نوزادان مشغول کشف روابط بین اعمال و پیامدهای اعمال خویش هستند. آنها متوجه می شوند که برای دست یافتن به یک شیء تا چه اندازه باید دست خود را دراز کنند، و وقتی بشقاب را به سمت لبه میز هل می دهند، چه روی می دهد؛ و به این ترتیب آنها کم کم، متوجه می شوند که وجودی مستقل دارند و بخشی از اشیای دیگر نیستند. کشف مهم در این مرحله، مفهوم پایداری یا ماندگاری اشیاء است. پایداری اشیاء به این واقعیت اشاره می کند که یک شیء حتی اگر از جلوی چشمان کودک برداشته شود، به وجودیت خود ادامه خواهد داد. هنگامی که یک کودک هشت ماهه می خواهد اسباب بازی خاصی را بردارد، اگر بر روی آن پارچه ای بیندازیم، او بلافاصله دست از تلاش برخواهد داشت، انگار که علاقه خود را به آن از دست داده است و مطمئن است که هر چیزی که به چشم نیاید وجود ندارد. او نه متعجب می شود و نه ناراحت. اما یک کودک ده ماهه، باز هم به دنبال اسباب بازی پنهان شده در زیر پارچه خواهد گشت. بچه های بزرگ تر که به مفهوم پایداری اشیاء دست یافته اند، می دانند که آن شیء هنوز وجود دارد هر چند که دیده نمی شود. البته در این سن نیز کودک در جستجوی اشیای پنهان شده مهارت زیادی ندارد. کودکی که توانسته است چندین بار شیء را در جای خاصی پیدا کند، باز هم به جستجو در همان محل ادامه می دهد حتی اگر یک بزرگ تر آن شیء را جلوی چشم کودک در جای دیگری پنهان کرده باشد. تنها حدود یک سالگی است که کودک در جایی به دنبال شیء خواهد گشت که آخرین بار آن را در آنجا دیده است و برایش مهم نیست که در دفعات پیش از بار آخر، آن ها را در کجا دیده است.

در قرآن سعی بر نشان دادن رشد جسمی کودک در مراحل مختلف از جمله قبل از تولد و بعد از تولد را دارد. هر چند که

کهِف ذکر کرده است که بر گوشهای آنان مهر زده شد تا در خواب عمیق فرو روند و هیچ صدایی بیدارشان نکند: سپس ما، (در آن غار) بر گوش (هوش) آنها تا چند سالی پرده بیهوشی زدیم (سوره کهِف، آیه ۱۱)

د- حس شنوایی، (گوش) همه وقت و همه جا اعم از روشنایی و یا تاریکی می شنود اما حس بینایی (چشم) تنها در روشنایی می بیند. در اینجا ذکر یک نکته، بی مناسبت نیست و آن این است که قرآن، گوش را به صورت مفرد ذکر می کند ولی چشم (بعده) را در اکثر آیات به صورت صیغه جمع (ابصار) می آورد، این خود یکی از نشانه های اعجاز در قرآن است. به این دلیل که حس شنوایی، صداهایی را که از تمام جهات می رسد دریافت می کند، در حالیکه چشم، فقط وقتی می تواند ببیند که انسان خواسته باشد چشم را به طرف هر چیزی که می خواهد به آن بنگرد برگرداند.

اگر در مکانی، افرادی جمع باشند و صدایی به وجود آید، همگی تقریباً همان صدا را به طور یکسان می شنوند در صورتی که همین عده، یک چیز را از زوایای مختلف می بینند. به همین دلیل دیدشان نسبت به آن شیء، کاملاً یکسان و شبیه هم نخواهد بود کما اینکه ممکن است آنها در همان لحظه به تبع سمتی که به آن می نگرند اشیای مختلف دیگر را نیز می بینند. علاوه بر این، هرگاه صدایی که مستقیماً از جایی به سمت ما می آید امواج صوتی آن در یک زمان به هر دو گوش می رسد و تأثیرش بر پرده هر دو گوش یکسان است. اما اگر به چیزی که در برابر ما قرار دارد بنگریم صورتی که از آن به شبکیه چشم راست نقش می بندد با شکل همان چیزی که در شبکیه چشم چپ نقش می بندد فرق دارد. چون چشم راست، اشیا را از طرف راستش می بیند در حالی که چشم چپ آنها را از طرف چپش می نگیرد.

قرآن و مسأله رشد انسان

قرآن به بررسی مراحل مختلف رشد کودک و خصیصه های عمومی که آنها را از هم جدا می کند، توجه دارد و این البته باعث شناخت بیشتر ما از شخصیت کودک و در نتیجه، کسب توانایی بیشتر برای راهنمایی و تربیت او می شود.

قرآن به ذکر چشم و گوش، به عنوان دو ابزار از ابزارهای احساس اکتفا کرده است؛ زیرا اولاً این دو حس، اهمیت زیادی در جریان کار ادراک حسی دارند و ثانیاً در ذکر این دو، مسائلی وجود دارد که برای نشان دادن اهمیت همه حواس در کار ادراک حسی کافی می باشد و این از ویژگیهای روش قرآن است و مشخصه اش نوعی ایجاد بلیغ است که ضمن آن قرآن با اشاره و تلمیح به حقایق کلی اساسی، اکتفا می کند و از ذکر جزئیات چشم می پوشد. در بسیاری از آیات قرآنی، گوش پیش از چشم، ذکر شده است و این ظاهراً دلایلی دارد:

الف- گوش، در کار ادراک حسی و امر یادگیری و تحصیل علوم از چشم، بهتر است؛ زیرا یادگیری زبان و تحصیل علوم، در صورت از دست دادن بینایی برای انسان، امکان پذیر است ولی اگر شنوایی را از دست بدهد، یادگیری زبان و تحصیل دانش برایش امری مشکل خواهد بود. در قرآن، گوش به تنهایی در کنار عقل، ذکر شده است تا بفهماند میان گوش و عقل رابطه محکمی وجود دارد.

و آنگاه اهل دوزخ با تأسف و حیرت با هم گویند که اگر ما (در دنیا) سخن انبیا را می شنیدیم یا به دستور عقل، رفتار می کردیم امروز از دوزخیان نبودیم. (سوره ملک، آیه ۱۰) همچنین در بسیاری از آیات قرآن (سمع) (شنیدن) به معنای فهم و تدبر و تعقل به کار رفته است. پروردگارا ما چون صدای منادی که خلق را به ایمان خواند شنیدیم. اجابت کردیم و ایمان آوردیم. (آل عمران، آیه ۱۹۳)

ب- حس شنوایی، مستقیماً و بلافاصله پس از تولد به کار می افتد، زیرا نوزاد به محض تولد می تواند صداها را بشنود در حالیکه برای دیدن اشیا به طور واضح، نیاز به مدتی زمان دارد.

ج- حس شنوایی، وظیفه خود را همیشه و بدون توقف انجام می دهد، در حالیکه حس باصره، گاهی از انجام وظیفه باز می ایستد؛ مثل وقتی که انسان چشمش را می بندد و یا می خوابد. اما یک صدای شدید، می تواند انسان را از خواب بیدار کند. به همین دلیل خداوند متعال در داستان اصحاب

آیات قرآنی حتی مراحل قبل از تولد و دوران جنینی و عوامل مختلف وراثتی و محیطی را که احتمالاً در تشکیل جنین و رشد او مؤثر هستند، نیز از نظر دور نمی دارد.

۱- رشد قبل از تولد

قرآن کریم، با روشی معجزه آسا از نظر ایجاد و دلالت، به مراحل رشد جنین از آغاز بارداری تا تولد اشاره فرموده است. به آیات زیر توجه کنید:

ما انسان را از عصاره ای از گل آفریدیم. سپس آن را در نطفه ای در قرارگاه مطمئن (رحم) قرار دادیم. سپس نطفه را به صورت علقه (خون بسته) و علقه را به صورت فصغه (چیزی شبیه گوشت جویده) و مضغه را به صورت استخوانهایی در آوردیم و سپس بر استخوانها گوشت پوشانیدیم (و پیکری کامل کردیم) پس از آن (به دمیدن روح پاک مجرد) خلقتی دیگر انشا نمودیم، آفرین بر قدرت کامل بهترین آفریننده. (مؤمنون، آیات ۱۲-۱۴)

شما را در باطن رحم مادران در سه تاریکی (مشیمه و رحم و بطن) با تحولات گوناگون بدین خلقت زیبا بیافرید. (زمر، آیه ۶)

در این آیات به مراحل رشد جنین در رحم، از آغاز بارداری اشاره می کند، یعنی از همان وقتی که یکی از اسپرمهای پدر، تخمک مادر را بارور می کند و به این ترتیب زیگوت که قرآن به عنوان (نطفه) از آن نام می برد، تشکیل می شود. سپس تخمک بارور شده از طریق تقسیم، به تدریج شروع به تکثیر می کند و تعداد سلولهایش افزایش می یابد، اما از نظر حجم، در طول دو هفته اول، تغییری محسوس نمی کند. در این مدت همان چیزی را می سازد که قرآن به عنوان (علقه) از آن نام برده است.

سپس تخمک بارور شده از تخمدان به رحم می رود و به دیواره آن می چسبد. در این مرحله، غشاهای جنین به تدریج تشکیل می شوند و نیز بند ناف که تخمک بارور شده (جنین) را برای دریافت غذا از خون مادر به جسم متصل می کند، به وجود می آید. همین جاست که علقه به مضغه تبدیل می شود.

وقتی جنین در رحم مادر قرار دارد دورش را غشایی معروف به (کیسه آمینونی) احاطه می کند. این کیسه پر از مایع آمینوتیک است و آن وظایف مهمی از جمله حفظ جنین را در برابر تکانهای شدید و تأثیرات جاذبه به عهده دارد. قرآن کریم در آیاتی که قبلاً از سوره مؤمنون نقل کردیم به این موضوع اشاره کرده است: سپس او را نطفه ای در قرارگاهی مطمئن قرار دادیم.

۲- رشد بعد از تولد

نظر به اینکه کودک، ضعیف زاده می شود، برای رشد و پرورش، نیاز به کسی دارد که او را تحت سرپرستی و مراقبت قرار دهد. اصولاً رشد نوزاد در روزهای اولیه زندگی با سرعت ادامه می یابد، اما با افزایش سن، از سرعت رشد به تدریج کاسته می شود و قبل از دوره نوجوانی، زندگی او به حالتی آرام و با ثبات در می آید.

با شروع دوره نوجوانی، تغییرات شدید و سریع عضوی، ارگانیک و روانی پشت سر هم بروز می کند، لکن در پایان دوره نوجوانی و آغاز دوره بزرگسالی که در جریان آن، عمل رشد، کامل می شود، سرعت این تغییرات، رو به کاهش می رود و زندگی بار دیگر به مرحله آرامش و استقرار بر می گردد. شخص بزرگسال گرچه از نظر رشد جسمانی و تواناییهای عقلانی به کمال رسیده است، اما تا رسیدن به دوره پیری همچنان به کسب اطلاعات تازه، معارف، حکمت و مهارت ادامه می دهد.

در دوران پیری، نیروی جسمانی وی رو به اضمحلال می رود و تواناییهای عقلانی اش ضعیف می شود. قرآن به مراحل رشد که انسان پس از تولد، از آغاز کودکی تا پیری پشت سر می گذارد، چنین اشاره کرده است.

او کسی است که شما را از خاک آفرید، سپس از نطفه، بعد از علقه (خون منعقد) سپس شما را به صورت طفلی بیرون می فرستد، بعد به مرحله کمال قوت می رسید، بعد از آن پیر می شوید و (در این میان) گروهی از شما پیش از رسیدن به این مرحله می میرند و هدف، این است که به سرآمد عمر خود برسید و شاید تعقل کنید. (مؤمن، آیه ۶۷)

سالگی به کمال رشد خود می رسد. در پرتوی همین اطلاعات به دست آمده از طریق تحقیقات جدید فیزیولوژیک که نشان دهنده عدم توانایی نوزاد بر دیدن واضح اشیا در مرحله آغازین عمر و توانایی اش بر شنیدن صداهای شدید در همین مرحله است، می توانیم علت و فلسفه تقدم کلمه (سمع) را بر کلمه (ابصار) در قرآن بفهمیم: خداوند، شما را از شکم مادرانتان خارج نمود در حالیکه هیچ نمی دانستید و به شما گوش و چشم و قلب عطا کرد، تا شکر نعمت او را به جا آورید. (نحل، آیه ۷۸)

همچنین ملاحظه می شود که (افنده) در آیه فوق، پس از حس سامعه و باصره ذکر شده است و این شاید به این دلیل باشد که توانایی کودک در ادراک عقلی و قدرت تشخیص در مرحله بعدی رشد، یعنی پس از آنکه حس های سامعه و باصره و نیز حواس دیگر از قبل شروع به رشد کرده باشند، بروز می کند.

تئوری رشد شناختی پیازه

تئوری رشد شناختی که توسط ژان پیازه ارائه شده است، بیان می کند کودکان طی چهار مرحله تکامل ذهنی پیدا می کنند. طبق نظر او انسان به صورت پله پله به مرحله پختگی عقلی می رسد. در تئوری او نحوه یادگیری کودک در سنین مختلف براساس موقعیت های محیطی و استعداد فکری (هوش) او است. مراحل رشد پیازه به این شرح است:

- مرحله حسی - حرکتی (Sensorimotor stage):
از تولد تا ۲ سال
- مرحله قبل از عمل یا پیش عملیاتی (Preoperational stage):
از ۲ تا ۷ سالگی
- مرحله عملیات عینی (Concrete operational stage):
از ۷ تا ۱۱ سالگی
- مرحله عملیات انتزاعی یا صوری (Formal operational stage):
پس از ۱۲ سالگی

پیاژه بر این باور بود که کودکان نقش فعالی در فرآیند یادگیری دارند و مانند دانشمندان کوچکی هستند که پدیده های جهان را مشاهده می کنند، آزمایش می کنند و از آنها یاد می گیرند.

در بعضی از افراد که سنسال، در حدود هفتاد سالگی نوعی اضطراب رفتاری و عقلانی ظاهر می شود که ضعف حافظه و عدم توانایی در تمرکز ذهنی و ایجاد پیوند میان گذشته و حال و واقعیت و تخیل و نیز ناتوانی در صدور احکام عقلانی و فقدان تسلط کافی بر انفعالات و انگیزشها، از مشخصه های آن است، در نتیجه رفتار آنها غالباً کودکانه می نماید، به این حالت از اضطراب رفتاری و عقلانی (اختلالات پیری) گفته می شود. قرآن، به این حالت اضطراب رفتاری و عقلانی که به برخی از افراد در دوران پیری دست می دهد، در آیه ای که قبلاً از سوره حج نقل کردیم، اشاره فرموده است.

"... بعد شما را به صورت طفل، بیرون می فرستیم، سپس هدف این است که به حد رشد و بلوغ برسید، در این میان، بعضی از شما می میرند و بعضی آن قدر عمر می کنند که به بدترین مرحله زندگی و پیری می رسند آنچنان که چیزی از علوم خود را به خاطر نخواهند داشت ...". (سوره حج، آیه ۵)

۳- رشد حسی نوزاد:

تحقیقات جدید فیزیولوژیکی ثابت کرده است که حساسیت شبکه چشم در مقابل نور به هنگام تولد ضعیف است. اما تقریباً در پایان سال اول عمر، کودک به کمال رشد وظیفه ای خود می رسد. کودک بلافاصله پس از تولد، در مقابل نورهای شدید و اکنش نشان نمی دهد، اما از روز دوم، با بستن چشمها و بردن سر به عقب به طور مکانیکی برای اجتناب از نورهای شدید، کم کم ایجاد دانش در مقابل نورهای مختلف را یاد می گیرد.

در حالیکه نوزاد، تنها در نیمه دوم سال اول عمر خود، می تواند اشیا را به وضوح ببیند، ملاحظه می کنیم که همین نوزاد اگرچه در برابر صداهای ضعیف و کوتاه قادر به ابزار واکنش نیست، اما در برابر صداهای بلند و تند می تواند واکنش نشان دهد.

ادراک شنوایی نوزاد نیز مراحل رشد را پشت سر می گذارد و به تدریج بین درجات مختلف صداهای متفاوت، فرقی می نهد و از ابتدای سال سوم تولد، قدرتش در تشخیص شنوایی، به سرعت تکامل می یابد و اندکی پس از سیزده

همین طور که کودکان در جهان پیرامونشان مشغول کشف و شهود هستند، دانسته‌های جدیدی بدست می‌آورند که از آن‌ها برای تحکیم دانسته‌های قبلی خود و گردآوری اطلاعات جدید استفاده می‌کنند.

خلاصه خرده مرحله ها و دستاوردهای ذهنی مرحله حسی - حرکتی

شرح	خرده مرحله
بازتاب مکیدن/ جذب	۱- مرحله شکل گیری بازتابها (۱-۰ ماهگی)
در رابطه با بدن عاداتی ساده حرکتی مثل انگشتان، بازو بسته کردن دستهایشان	۲- واکنشهای چرخشی اولیه (۴-۱ ماهگی)
مهارت چنگ زدن، دستکاری و دستیابی به اشیاء، تکرار رویدادهای جالب	۳- واکنشهای چرخشی ثانویه (۸-۴ ماهگی)
انجام عملیات امری با هدف، کنار زدن مانع و چنگ زدن اسباب بازی آگاهی از پایداری	۴- هماهنگی طرحواره های ثانویه (۱۲-۸ ماهگی)
پی بردن به وسایل جدید از طریق کاوش فعال، کنجکاوی - تقلید از راه آزمایش و خطا	۵- واکنشهای چرخشی ثالث (۱۸-۱۲ ماهگی)
واکنشهای چرخشی تجربی و خلاق	
بازنمایی ذهنی- ابداع وسایل جدید از طریق ترکیبات ذهنی- بازی نمادی - زبان- تقلید تعویقی- بقای شی کامل	۶- آغاز تفکر (۲۴-۱۸ ماهگی)

رشد شناختی که در این دوره کوتاه اتفاق می‌افتد، بخش بزرگی از رشد همه جانبه کودک را شامل می‌شود. کودکان در این دوره نه تنها حرکات جسمی مانند خزیدن و راه رفتن را یاد می‌گیرند، بلکه بخش بزرگی از زبان آموزی نیز با تعامل آن‌ها با افراد پیرامونشان، تکمیل می‌شود.

پیاژه معتقد است که آگاهی کودک به ثبات اشیا بخش مهمی از این مرحله از رشد است. اینکه کودک در می‌یابد که دیده نشدن اشیا دلیل بر وجود نداشتن آن‌ها نیست. کودک می‌آموزد که هر یک از اشیا هویتی مستقل از او را دارد و بتدریج یاد می‌گیرند که به اشیا و اشخاص نامی اطلاق کنند. در حدود سن ۱۸ ماهگی کودک به این مرحله از رشد شناختی می‌رسد.

کودک نه تنها یاد می‌گیرد که چگونه کارهای بدنی مانند خزیدن و راه رفتن را انجام دهد. او همچنین در مورد زبان بسیاری از افرادی که با او تعامل دارند چیزهای جدیدی یاد می‌گیرد. پیاژه همچنین این مرحله را به تعداد مختلفی از بخش‌های مختلف تقسیم کرده است. در آخرین قسمت مرحله حسی - حرکتی امکان تجسم اولیه آغاز می‌شود.

ویژگی های رشد در این مرحله

- نوزاد جهان را از راه احساسات و حرکاتش می‌شناسد.
- نوزاد از طریق مکیدن، چنگ زدن، نگاه کردن و گوش کردن، درباره دنیای پیرامونشان می‌آموزد.
- نوزاد یاد می‌گیرد که اجسام و اشخاص حتی اگر دیده نشود، هنوز هم وجود دارد (ثبات اشیا).

- نوزاد می‌فهمد که مجزا از اشخاص و اشیا اطرافش هست (در سن ۹ تا ۱۲ ماهگی).

- او می‌فهمد که کارهایش می‌تواند موجب اتفاقاتی در دنیای اطرافش شود (روابط علت و معلولی).

در اولین دوره رشد شناختی، نوزادان و کودکان نوپا دانش خود را از محیط از طریق تجربیات احساسی و دستکاری اشیا به دست می‌آورند. در این دوره از رشد کودک تجربیات خود را از واکنش‌های اساسی، احساسات و پاسخ‌های حرکتی بدست می‌آورد در دوره حسی حرکتی کودکان رشد جسمی و ذهنی چشمگیری دارند. آن‌ها در تعامل با دنیای پیرامون خود، هر بار چیزهای جدیدی را کشف می‌کنند.

در ۷ سالگی فقط اطلاعات بیشتری نسبت به ۲ سالگی در مورد جهان ندارد. بلکه یک تغییر اساسی در نحوه تفکر او درباره جهان در طی این سال‌ها به وجود می‌آید.

در این مرحله کودک تظاهر می‌کند که موارد مختلف را آموخته است. اما هنوز نمی‌تواند با منطقی با دیگران صحبت کند. او همچنین در این مرحله هنوز با ایده ثبات دست و پنجه نرم می‌کند.

• مرحله تفکر عملیات عینی: از ۷ تا ۱۱ سالگی

کودکان در این مرحله از رشد، هنوز برای انجام تفکر منطقی کمی سطحی هستند. اما در استفاده از منطق مهارت بیشتر پیدا کرده‌اند. در حالی که تفکر در مرحله رشد عملیاتی بسیار منطقی‌تر می‌شود. اما همچنان می‌تواند غیرقابل انعطاف باشد. کودکان در این مرحله از رشد تمایل به مبارزه با مفاهیم انتزاعی و فرضی دارند.

ویژگی های رشد در این مرحله

- در این مرحله از مراحل رشد پیاژه، کودک شروع به فکر کردن منطقی درباره وقایع ملموس می‌کند.

- کودک مفهوم پایستگی را می‌فهمد به عبارت دیگر فرق بین اندازه و حجم را تشخیص می‌دهد

- کودک شروع به استفاده از منطق استقرایی یا استدلال از اطلاعات خاص به یک اصل کلی می‌کند و برای صحبتش دلیل می‌آورد.

- تفکر آنها منطقی‌تر و سازمان‌یافته‌تر می‌شود اما هنوز هم بسیار سطحی است.

- کودک در این مرحله می‌تواند در مورد مسایلی که برایشان عینیت دارد و ملموس است، صحبت کند. هم چنین در این مرحله از خود محوری کودک کاسته شده و افکار و احساسات دیگران برایش مهم می‌شود. کودک احترام به مقررات را می‌آموزد.

• مرحله عملیات انتزاعی یا صوری: پس از ۱۲ سالگی

مرحله عملیات صوری آخرین مرحله رشد شناختی است و از سن ۱۲ سال شروع و تا پایان عمر ادامه دارد. مرحله آخر نظریه پیاژه شامل افزایش منطق، توانایی استفاده از استدلال قیاسی و

پیاژه معتقد بود که ظهور دوام شی یا ثابت بودن اشیاء و درک این که اشیاء حتی وقتی که قابل مشاهده نیستند به حیات خود ادامه می‌دهند و این یک عنصر مهم در این مرحله از رشد است. با یادگیری اینکه اشیاء موجودی جداگانه و مجزا هستند و وجود آنها در خارج از ادراک فردی وجود دارد. این امکان به وجود می‌آید که کودکان اسم اشیاء و کلمات مختلف را بیاموزند.

• مرحله تفکر پیش عملیاتی: از ۲ تا ۷ سالگی

ویژگی های رشد در این مرحله از مراحل رشد پیاژه به شرح زیر است:

- کودک در این مرحله یاد می‌گیرد که بطور نمادین فکر کند و یاد می‌گیرد از واژه‌ها و تصاویر برای بیان مقصود خود استفاده کند.

- کودک در این مرحله تمایل به خودمحوری دارد و برای دیدن مسائل از دید دیگران تلاش می‌کند.

- کودکان در این بازه زمانی، تمایل به استقلال و خود محوری دارند. خود را محور عالم تصور می‌کنند و دیدگاه محدودی دارند. نمی‌تواند رفتار خود را به خاطر دیگران تغییر دهد.

- در حالی که زبان و تفکر آنها در این مرحله بهتر می‌شود. اما هنوز هم تمایل دارد در مورد مسائل کاملاً ملموس فکر کند.

- وقوع دو واقعه همزمان را به هم ربط می‌دهد و به عنوان علت و معلول در ذهن خود ثبت می‌کند.

- توانایی حرف زدن و فکر کردنش بیشتر می‌شود، اما در مورد مسایل محدودی فکر می‌کند. به حوادث و اشیاء در ذهن خود جان می‌دهد و صفات انسانی برای آنان قایل می‌شود.

- پایه‌های سخن گفتن در مرحله قبلی رشد ریخته شده است، اما ظهور آن در این مرحله اتفاق می‌افتد. مهارت‌های کودک در این زمان افزایش یافته و تمایل به بازی در کودک بیشتر می‌شود. شالوده‌های ایجاد زبان ممکن است در مرحله قبل گذاشته شده باشد. اما ظهور و توسعه زبان یکی از مهمترین نشانه‌های مرحله رشد پیش عملیاتی است.

کودک در این مرحله از رشد وانمود می‌کند مهارت بالاتر دارد. اما همچنان به طور دقیق درباره دنیای اطراف خود اطلاعات دقیقی ندارد و هنوز به موضوعات مختلف فکر می‌کند. کودک

شناختی بسیار کمتر از رشد جسمی در جنین رخ می دهد. این موضوع نشان دهنده این است که رشد جسمی قبل از رشد عقلی و شناختی برای انسان روی می دهد و رشد جسمی مقدم بر رشد عقلی و شناختی است.

به محض تولد کودک در این دنیای زیبا و جدید شروع به رفتارها و اعمالی می کند که او را به سمت رشد شناختی هدایت می کند. قابل ذکر است که اعمال شناختی نوزاد در ماههای اولیه بسیار ساده و بیشتر جنبه تقلیدی به خود دارد. به مرور زمان این رشد دامنه دار شده و توسعه می یابد و رشد شناختی را به مراحل گوناگون تقسیم می کند و هرکدام از مراحل نسبت به مرحله قبل خود تقدم و نسبت به مرحله بعد خود تأخر دارد تا به بلوغ فکری و عاطفی زندگی خود می رسد. این سیر تکامل شناختی و تغییرات رفتاری و عقلانی می تواند تا پیری و کهنسالی ادامه یابد.

پس آنچه که برای قرآن و روانشناسی قابل پذیرش و درک است این است رشد کودک از رشد جسمانی شروع شده و به تدریج درجات مختلف سیر تکامل شناختی را به دنبال خود دارد.

در دوران حسی- حرکتی کودک پیازه و قرآن همگام با هم به کارگیری بیشتر حس شنوایی و بینایی اعتقاد دارند. این دو قوه کودک را در توانایی و ادراک بیشتر عقلی و قدرت تشخیص در مراحل بعدی رشد بسیار کمک می کند و در واقع به نوعی چراغ راه تکامل شناختی کودک است.

در این مقاله به این نتیجه رسیدیم که تئوری رشد شناختی پیازه با گذراندن چهار مرحله اساسی رشد در سنین مختلف بر اساس موقعیت های مختلف محیطی و استعداد های کودک سیر تکامل شناختی را طی می کند.

منابع و ماخذ

- ۱) نجاتی، محمد عثمان (۱۳۶۹) قرآن و روانشناسی، ترجمه عباس عرب، بنیاد پژوهش های اسلامی
- ۲) جعفری، علامه محمد تقی (۱۳۷۸) روانشناسی اسلامی، انتشارات پیام آزادی

درک ایده های انتزاعی است. در این مرحله، افراد قادر به دیدن راه حل های چندگانه بالقوه برای مشکلات می شوند. و به لحاظ علمی درباره جهان اطراف خود فکر می کنند.

توانایی تفکر در مورد ایده ها و موقعیت های انتزاعی مشخصه اصلی مرحله عملیاتی رشد شناختی است. توانایی برنامه ریزی منظم برای آینده و دلیل در مورد موقعیت های فرضی نیز توانایی های مهمی است که در این مرحله ظاهر می شوند.

ویژگی های رشد در این مرحله

- در این مرحله، بزرگسال نوجوان یا جوان شروع به تفکر انتزاعی و استدلال درباره مشکلات فرضی می کند.

- فکر انتزاعی پدیدار می شود.

- نوجوان درباره مسائل معنوی، فلسفی، اخلاقی، اجتماعی و سیاسی که نیاز به استدلال نظری و انتزاعی دارند بیشتر فکر می کند.

- شروع به استفاده از منطق قیاسی، یا استدلال از یک اصل کلی به اطلاعات خاص می نماید.

- او می تواند در مورد مساله ای به طرح و تنظیم نقشه و راهبرد اقدام کند.

در این مرحله از رشد نوجوان معنای احتمالات را درک می کند و از تعبیر، تفسیر، ضرب المثل و فرضیه سازی استفاده می کند. رسیدن به این مرحله از لحاظ سنی بین نوجوانان متفاوت است. برخی کمی زودتر و برخی دیرتر این توانایی را پیدا می کنند.

اگر کودک و نوجوان این چهار دوره را به خوبی گذرانده باشد، در حدود سن ۱۷ تا ۲۰ سالگی به بلوغ فکری می رسد.

در این مقاله یادآوریم شدیم که؛ در قرآن به اهمیت حس شنیداری و بینایی در آیه های مختلف توجه بسیار شده است.

قرآن معتقد است حس شنوایی اهمیت بیشتری از حس بینایی دارد. زیرا در تدبر و تعقل بیشتر تأثیرگذار است. قوه بینایی بر شناخت محیط و افراد نیز بسیار مؤثر است. باری از نظر قرآن هر دوی این قوا می توانند در شناخت اطراف، پرورش و رشد قوای عقلانی و تفکر انسان مؤثر باشد.

قرآن در ابتدا و مقدم بر روانشناسی رشد پیازه به مراحل رشد جنینی از آغاز تا تولد اشاره نموده است. در این دوره رشد

- ۳) رضوان طلب، محمد رضا (۱۳۷۹)، رؤیا از نظر دین و روانشناسی، انتشارات شفق
- ۴) خلجی موحد، امان الله (۱۳۸۳)، روانشناسی در قرآن کریم، مرکز نشر علوم و معارف قرآن کریم
- ۵) جمعی از نویسندگان (حوزه و دانشگاه) (۱۳۷۵)، روانشناسی رشد، نشر حوزه و دانشگاه
- ۶) معجم الفروق اللغویه، ابی هلال عسکری و سید نور الدین جزایری (۱۴۰۳ق)، ص ۲۷۷، نشر موسسه نشر اسلامی
- ۷) ابن سلامه القضاعی، محمد؛ مسند الشهاب (۱۴۰۵ق)، تحقیق: حمدی عبدالمجید السلفی، چاپ اول، بیروت، مؤسسه الرساله
- ۸) خرمشاهی، بهاء الدین (۱۳۶۴)، تفسیر و تفاسیر جدیدیک؛ چاپ اول، تهران، انتشارات کیهان
- ۹) معرفت، محمد هادی (۱۳۷۸)؛ علوم قرآنی، چاپ اول؛ قم، مؤسسه ی فرهنگی انتشاراتی التمهید
- ۱۰) علی الصغیر، محمد حسین (۱۴۱۳ق)، المبادئ العامه للتفسیر؛ چاپ دوم، قم، مکتبه الاعلام الاسلامی
- ۱۱) مغنیه، محمد جواد (۱۹۸۱م)، الکاشف؛ چاپ دوم بیروت، دارالعلم للملایین
- ۱۲) راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۰۴ق)، المفردات فی غریب القرآن چاپ اول، بی جا، دفتر نشر الکتاب
- ۱۳) ایازی، محمد علی (۱۳۷۶)، قرآن و تفسیر عصری، چاپ اول، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- ۱۴) قرائتی، محسن (۱۳۸۷)، تفسیر نور، چاپ دهم، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن
- ۱۵) دادستان، پریخ، منصور، محمد (۱۳۹۱)، دیدگاه پیاژه در گستره تحول روانی: مراحل فرآیندهای شناختی، آزمونهای تشخیص عملیاتی از کودکی تا بزرگسالی، ناشر بعثت، تهران
- ۱۶) یزدی، سید امین امیر، صالحی فدردی، جواد (۱۳۷۸)، نویسنده: وادزورت، باری جی، روان شناسی رشد تحول شناختی و عاطفی کودک از دیدگاه پیاژه، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۱۷) روانشناسی رشد (۲) (۱۳۷۹)، بانگش به منابع اسلامی، جمعی از نویسندگان، ج ۲ ص ۶۳۶، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه.

Original Article

Investigating the stages of human development from the point of view of Quran and Piaget psychology

Received: 23/10/2019 - Accepted: 29/02/2020

Ashraf Mikaeli^{1*}

Assistant Professor, Department of Islamic Education, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran (Corresponding Author)

Email: ashrafmikaeeli@gmail.com

Introduction: Man is on the path of growth and evolution in the world and the ultimate goal is to reach nearness to God and in this way he uses the tools of body and soul to grow and reach excellence. In Quranic verses, the stages of human life during the embryonic period and after birth and recognizing the dimensions of his existence in the path of growth and development have been considered. God Almighty introduces man as a creature who has gone through stages in his life and is on the path of growth and transformation, and the origin, path and purpose of his movement have also been determined. On the other hand, the study of the dimensions of human development and its characteristics and capabilities from a physical and intellectual point of view has been considered by psychologists many times. According to psychologists, man is from a material dimension that includes his body parts and the form and powers of his thinking and intellect. Piaget is one of the psychologists who has classified and studied the various dimensions of children's cognitive development. Therefore, in this article, the stages of human physical and cognitive development from the point of view of Quran and Piaget have been studied.

Keywords: Cognitive Behavioral Systems, Defense Mechanism, Blood Pressure.